

A szavak súlya, avagy a zsidókért mondott nagy-pénteki könyörgés történelmi áttekintése

SZABÓ MIKLÓS

Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest (HU)
szabo.miklos.istvan@uni-nke.hu

Amy-Jill Levine rabbi és újszövetséges professzor a 2021-es húsvét előtti véleménycikkében rámutatott arra az aggasztó jelenségre, hogy a nagyheti liturgia, különösen a nagy-pénteki szertartás még ma is magában hordozhatja az antiszemitizmus árnyékát.¹ Aggodalmát különösen az Újszövetség egyes versei váltják ki. Ezek a versek a zsidó népet kollektíven hibáztatják Jézus haláláért, vagy a zsidó vallást kedvezőtlen fényben mutatják be. A mai hívő számára ez a veszély talán már nem is annyira nyilvánvaló, hiszen a zsidóság elleni gyűlölet elfogadhatatlan a modern társadalomban. A liturgia egyes elemei azonban, ha nem a megfelelő történelmi és teológiai kontextusban értelmezzük őket, akaratlanul is megerősíthetik a zsidósággal szembeni negatív sztereotípiákat.

1 Amy-Jill LEVINE, A nagyhét és a zsidógyűlölet: Hogyan kerüljük el a zsidóellenességet idén húsvétkor?, *BibliaKultúra*, https://bibliakultura.blog.hu/2022/04/14/a_nagyhet_es_a_zsidogyulolet_hogyan_keruljuk_el_a_zsidellenesseget_iden_husvetkor (2024.08.19.).

A történelem során a zsidók és keresztények együttélése gyakran konfliktusokkal terhelt volt. Ez különösen igaz volt a húsvéti időszakban, amikor mindkét fél részéről előfordultak vallási vagy akár mondvacsínált okokból² fakadó atrocitások. Sosem volt könnyű zsidónak lenni a nagyhéten.³ Erre utalhat az az 1896-ban feljegyzett magyar mondás is, hogy „Fél, mint nagypénteken a zsidó”.⁴ Dugonics András piarista szerzetes *Magyar példa beszédek és jeles mondások* című könyvében (Szeged, 1820) feljegyzi, hogy „A’ régi Magyar gyermekek Urunk kénszenvedésséről azt hallván: hogy mind azoknak okaik a’ Zsidók voltak: ha valakit közüllök nagy Pénteken meg foghattak, azt siralmasan meg verték. Ennek okáért nagy Pénteken házokból ki nem jöttek.”⁵ Sajnos a szenvedéstörténet dramatizálása, a húsvéti misztériumjátékok csak tovább szították az indulatokat. Felmerül a kérdés: vajon maga a szent liturgia, melynek célja a hit kifejezése és formálása, akaratlanul is hozzájárulhatott-e a zsidósággal szembeni negatív kép kialakulásához?

A téma áttekintése nemcsak a zsidó-keresztény párbeszéd miatt fontos, hanem azért is, mert a liturgia tükrözi és alakítja a hitet (*lex orandi, lex credendi*). A fennmaradt nagypénteki könyörgések és a hozzájuk kapcsolódó gesztusok vagy azok hiánya (csendes ima, letérdelés) nemcsak különfélék, de nagyon eltérő képet is festenek

2 A IV. lateráni zsinat 68. számú kánonja például rögzítette, hogy a zsidók nem jelenhettek meg nyilvánosan a húsvéti szent három napon, mert egyesek a szokásosnál díszesebben öltözködtek, és ezzel kigúnyolták a keresztényeket, akik a legszentebb szenvedés emlékére bánatot mutattak. Lásd Elisheva BAUMGARTEN, *Annual Cycle and Life Cycle*, in Robert CHAZAN (szerk.), *The Cambridge History of Judaism*, VI: The Middle Ages: The Christian World, Cambridge University Press, Cambridge, 2018, 416–439 (437).

3 David NIRENBERG, *Anti-Judaism: The Western Tradition*, W. W. Norton & Co., New York, 2013. Egy másik kötete kizárólag az Ibériai-félsziget nagyheti eseményeit tárgyalja: *Communities of Violence. Persecution of Minorities in the Middle Ages*, Princeton University Press, Cambridge – Oxford, 2015, 200–230.

4 MIKLÓS Gabriella, A zsidó szó nyelvi képe a magyar nyelvben – Zsidónak is szent asszony Mária, in HORVÁTH Zita – SZ. HALÁSZ Dorottya (szerk.), *Zsidók és keresztények az évszázadok sodrában – Interpretációk egy témára*, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2015, 150–158 (154).

5 MIKLÓS, A zsidó szó nyelvi képe a magyar nyelvben, 154.

arról, ahogy a katolikus egyház a zsidók helyzetét értelmezi. A velük való megbékélés útja hosszú és nehéz volt, mely csak a II. vatikáni zsinat után jutott nyugvópontra, 2008-ban azonban, amikor XVI. Benedek pápa módosította az imát, újabb vita robbant ki. Tanulmányomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a nagypénteki könyörgések változásai valóban teológiai fejlődést tükröznek-e az egyház zsidósággal kapcsolatos felfogásában, vagy csupán felszínes, stilisztikai, gesztusértékű változtatásokról van szó; az egyház valóban újragondolta-e a zsidósággal való kapcsolatát, vagy csupán a szavak szintjén történtek változások.

A tridenti változat (1570)

A könyörgés először az úgynevezett *Sacramentarium Gelasianum*ban található meg. Ennek a római hagyományú liturgikus könyvnek a keletkezését a 628 utáni időszakra teszik.⁶ Az 1570-es *Missale Romanum*ban a zsidókért végzett könyörgés a kilenc *Orationes sollemnes* nyolcadik tagjaként missziós kontextusba kerül: az eretnekekért, szakadárokkért és a pogányokért felhangzó könyörgések között kapott helyet.

A felvezetés így hangzik:

Oremus et pro perfidis Judaeis: ut Deus et Dominus noster auferat velamen de cordibus eorum; ut et ipsi agnoscant Jesum Christum Dominum nostrum.” A könyörgés pedig így szól: „Omnipotens sempiterna Deus, qui etiam judaicam perfidiam a tua misericordia non repellis, exaudi preces nostras, quas pro illius populi obcaecatione deferimus; ut, agnita veritatis tuae luce, quae Christus est, a suis tenebris eruantur. Per eundem Dominum nostrum.”⁷

6 Andrea NICLOTTI, *Perfidia iudaica. Die schwierige Geschichte eines liturgischen Gebets vor und nach Erik Peterson*, in Giancarlo CARONELLO (szerk.), *Erik Peterson. Die theologische Präsenz eines Outsiders*, Duncker & Humblot, Berlin, 2012, 511–554 (513).

7 Szunyogh Xavér fordításában: „Könyörögjünk a hűtlen zsidókért is, hogy a mi Urunk, Istenünk távolítsa el a leplet szívükről, és ők is megismerjék a

Érdemes felfigyelnünk arra, hogy a könyörgés szövege előtt nincs felszólítás az imádkozásra vagy a letérdelésre. Ez a XV. Benedek pápa által 1920-ban végzett felülvizsgálat eredménye. A magyarázat szerint azért hagyták el ezeket a gesztusokat, mert a zsidók Jézus szenvedésekor kigúnyolták az imádás jelét (lásd Mk 15,19).⁸ A szöveg változatlan maradt a misekönyv átdolgozásai (1604, 1634, 1920) után is.

Bizonyos páli gondolatok alapján (2Kor 3,14-16) a nagypénteki ima a zsidókat a fény és sötétség, a látás és vakság fogalmaival ábrázolja. Lényegében a zsidók megtéréseért könyörög, hogy elismerjék Krisztust, háttérben viszont az isteni kegyelem központi teológiai gondolata áll, a megtéréshez ugyanis isteni támogatásra van szükség.

A könyörgés utóéletét tekintve azonban a legnagyobb figyelmet a *perfidus* és *perfidia* szavak kapták. Ezek a kifejezések számos szövegben előfordulnak, a patrisztikától és a középkori teológiai vitáktól kezdve egészen néhány pápai bulláig.⁹ Erik Peterson kiemelte, hogy ezek a szavak többnyire negatív, sőt sértő felhanggal bírnak, és arra a következtetésre jutott, hogy a *perfidia iudaica* valójában a hit hiányát jelenti, és a *perfidus* szót az *infidelis* szóval kellene egyenértékűnek tekinteni.¹⁰ Bernhard Blumenkranz huszonhét középkori

mi Urunkat, Jézus Krisztust. Mindenható, örök Isten, ki a hűtlen zsidóktól sem tagadod meg irgalmasságot, hallgasd meg könyörgéseinket, melyeket e nép vakságának elhárításaért neked följánlunk, hogy megismerve igazságodnak világát, Krisztust, kibontakozzanak a sötétségből. Ugyanazon a mi Urunk.” *Magyar-latin Misszale az év minden napjára a Római Misekönyv szerint*, Szent István Társulat, Budapest, 1944, 485.

8 A történeti fejlődésben három szakasz azonosítható: 1) *Oremus et flectamus* a 9. századig; 2) *Oremus Flectamus* nélkül a 9. századtól a 16. századig és 3) a következő századokban sem *Oremus*, sem *Flectamus*. Lásd Rubén Peretó Rivas, *Presence of the Jewish People in Medieval Liturgy for Holy Week*, Mayéutica 37 (2011) 285–294. A letérdelés elhagyása a zsidókkal szembeni negatív megítélés kifejeződése lehetett, amit az is alátámaszt, hogy a változás először a frank területen jelent meg, ahol erősebb volt a zsidóellenesség.

9 Henri DE LUBAC, *Exégèse médiévale. Les quatre sens de l'Écriture*, III, Aubier, Paris, 1961, 153–181.

10 Erik PETERSON, *Perfidia iudaica*, *Ephemerides liturgicae* 50 (1936) 296–311.

szerzőnél elemezte a *perfidia* fogalom használatát.¹¹ A szinte kizárólag vallási, teológiai (és nem erkölcsileg pejoratív) értelemben használatos szó a *fides*, a *credulitas*, a *fidelis* és a *credere* ellentétéként szerepel és a hit hiányát fejezi ki. Daniele Menozzi rávilágított, hogy a *perfidus* szó köznyelvi fordításaiban (aljas, álnok, hitszegő) való használata elhomályosította eredeti jelentését a liturgikus szövegekben.¹² Erre a köznyelvi jelentésbővülésre többen is rámutattak: a *perfidia iudaica* nem csupán egy kifejezés, hanem összetett ideológiai konstrukció. Ez a perspektíva segít megérteni a későbbi évszázadok zsidóellenes politikájának és az inkvizíció kialakulásának gyökereit. A fogalom például a politikai árulást is magába foglalta.¹³

Az első reformkísérletek

A nagypénteki ima megváltoztatására irányuló legkorábbi ismert kísérlet 1928-ban történt. A Vatikáni Levéltár részleges megnyitása új lehetőségeket teremtett a kutatás számára. Most már betekintést nyerhetünk az egyház és a zsidók kapcsolatáról folytatott belső vitákba, ami segít jobban megérteni az 1928-as reformkísérlet hátterét.¹⁴

A reformot az *Opus Sacerdotale Amici Israel* nevű katolikus szervezet kezdeményezte. A szervezet célja a zsidó-katolikus

11 Bernhard BLUMENKRANZ, *Perfidia*, *Archivum latinitatis medii aevii* 22 (1952) 157–170.

12 Daniele MENOZZI, „*Giudaica perfidia*”. *Uno stereotipo antisemita fra liturgia e storia*, Mulino, Bologna, 2014.

13 Alisa Meyuhás GINIO, El concepto de «perfidia judaica» de la época visigoda en la perspectiva castellana del siglo XV, *Helmantica* 46 (1995) 299–312. Toledo mórok általi elfoglalása 711-ben a *perfidia iudaica*, vagyis a „zsidó hitszegés” fogalmának egyik központi elemévé vált a későbbi keresztény történetírásban. A történet szerint a vizigót királyság fővárosa, Toledo zsidó lakossága elárulta a várost, és átadta azt a mór hódítóknak. Ez az aktus a keresztények számára a zsidók megbízhatatlanságát, hitszegését és árulását szimbolizálta, tovább erősítve a *perfidia iudaica* fogalmát.

14 Hubert WOLF, „Pro perfidis Judaeis”. Die „Amici Israel” und ihr Antrag auf eine Reform der Karfreitagsfürbitte für die Juden (1928). Oder: Bemerkungen zum Thema katholische Kirche und Antisemitismus, *Historische Zeitschrift* 279 (2004) 611–658.

megbékélés volt. A párbeszéd előmozdítása mellett azonban céljai között szerepelt a zsidók megtérése is. Azt kívánták elérni, hogy a zsidókra nézve sértőnek vagy negatívnak ítélt részeket távolítsák el a liturgiából. Két fő változtatást javasoltak:

1. A hitetlenségre és hitszegésre utaló *perfidis* és *perfidiam* kifejezések eltávolítását vagy lecserélését. A csoport álláspontja szerint ezek a kifejezések sértőek, és nem fejezik ki megfelelően az egyház imádságának valódi szándékát. Javaslatuk szerint a *perfidiam iudaicam* kifejezést *plebem iudaicam*-ra (zsidó nép) lehetne cserélni, ahogyan az a Manuale Ambrosianum 11. századi Z jelzetű kódexében is szerepel.

2. Az *Oremus – Flectamus genua – Levate* formula visszaállítását. Ez a formula eredetileg minden nagypénteki könyörgésnél szerepelt, de a zsidókért mondott imánál a 16. században elhagyták. A csoport szerette volna visszaállítani ezt a formulát, hogy a zsidókért mondott ima ne különböztesse meg azt a többi imaszándéktól.

A kezdeményezés azonban Rómában megosztottságot szült, és végül a Szent Officium elutasította (*Nihil esse innovandum*), ami végül az *Amici Israel* feloszlatásához is hozzájárult. A katolikus csoport részletesen indokolt beadványa a Rítuskongregációhoz történelmi és filológiai bizonyítékokkal támasztotta alá a reform szükségességét. A kongregáció ugyan támogatta a javaslatot, ám a Szent Officium konzultora, Marco Sales elutasította, azzal érvelve, hogy az ima változtatása veszélyes precedenst teremthetne, és hogy a zsidók „hitetlensége” teológiailag megalapozott. A Szent Officium vizsgálatot indított az *Amici Israel* ellen, tevékenységét az egyház tanításával ellentétesnek és veszélyesnek ítélte. A feloszlató pápai dekrétum nem tartalmazott részletes indoklást a csoport feloszlatásáról, ami kritikát váltott ki egyesekből, akik úgy vélték, hogy ez a lépés az antiszemitizmus kérdéséről való elterelésre szolgált. XI. Piusz pápa jóváhagyta a Szent Officium döntését, elutasította a nagypénteki ima reformját, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy az egyház elítéli az antiszemitizmust. Ezzel együtt a keresztény antijudaizmus

hagyománya továbbra is jelen volt, amely hozzájárult az antiszemita érzelmek erősödéséhez.¹⁵

Egy másik említésre méltó kísérlet a zsidók és keresztények közötti párbeszéd előmozdítására az 1947-ben létrejött Seelisbergi Dekalógus volt,¹⁶ melynek nyomán Paul Demann katolikus teológus hivatalos kérelemmel fordult a Szentszékhez a *perfidus* és *perfidia* kifejezések helyes értelmezése és fordítása ügyében. A Szentszék 1948-ban kiadott egy nyilatkozatot, amelyben jóváhagyta Peterson értelmezését („hitetlenség”), és ezzel jelentős lépést tett a zsidókkal való kapcsolatok javítása felé.

Az 1956-os nagypénteki liturgia reformja során visszaállították a letérdelést és a csendes imát, de a vitatott kifejezéseket nem távolították el. Ám XXIII. János pápa 1959. március 18-án, a Szent Péter-bazilikában tartott nagypénteki imájában kihagyta a *perfidus* és *judaicam perfidiam* szavakat, és a térdhajtást is elvégezte. A Rítuskongregáció májusi döntése szerint ezeket a szavakat a továbbiakban el kell hagyni, és csak a *iudaeos* szó marad az orációban. Ez a változat került a misekönyv 1962-es kiadásába.¹⁷

Az első tényleges változatok (1965, 1970)

A II. vatikáni zsinat nyomán megindult liturgikus reform eredményeként 1965. március 7-én megváltozott az ún. tridenti misekönyv könyörgése. Az új szöveg a következő lett:

-
- 15 Elias H. FÜLLENBACH, Päpstliches Aufhebungsdekret der „Amici Israel“ (25. März 1928), in Brigitte Mihok (szerk.), *Handbuch des Antisemitismus. Judenfeindschaft in Geschichte und Gegenwart*, VI: Publikationen, Saur, Berlin, 2013, 525–527 (525).
- 16 Christian M. RUTISHAUSER, The 1947 Seelisberg Conference: The Foundation of the Jewish-Christian Dialogue, *Studies in Christian-Jewish Relations* 2 (2007) 34–53.
- 17 *Oremus et pro Iudæis: ut Deus et Dominus noster auferat velamen de cordibus eorum [...] Omnipotens sempiterna Deus, qui Iudæos etiam a tua misericordia non repellis.*

Oremus et pro Iudaeis; ut Deus et Dominus noster faciem suam super eos illuminare dignetur; ut et ipsi agnoscant omnium Redemptorem, Iesum Christum Dominum nostrum. [Oremus. Flectamus genua. – Levate.] Omnipotens sempiternus Deus, qui promissiones tuas Abrahae et semini eius contulisti: Ecclesiae tuae preces clementer exaudi; ut populus collectionis antiquae ad Redemptionis mereatur plenitudinem pervenire. Per Dominum nostrum. [Omnes: R.] Amen.¹⁸

A II. vatikáni zsinat eredményeként a katolikus egyház átgondolta a más vallásokhoz, köztük a judaizmushoz való viszonyát. Ez a folyamat egyértelmű tanfejlődést jelez az egyház részéről. A könyörgés, melynek első mondata az ároni áldáson alapul (Szám 6,24-26), először ismerte el Isten Ábrahámmal kötött szövetségét, amely minden nép áldása, és érvényes alap Izrael üdvösségéhez (Ter 12,3). A változtatás eltávolodott a zsidóság vakságát, makacsságát és elutasítását hangsúlyozó helyettesítő teológiától, és olyan új megközelítést kínált, amely pozitívabban viszonyul a zsidósághoz, és a teljes Szentírás tanítására épít. A megfogalmazás tükrözi ezt az új szemléletet, amely elismeri a zsidóság önálló értékét és a zsidó nép Istennel való szövetségének jelentőségét. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy az ima egyes kifejezései, például a „megváltás” és az „ígéretetek”, a keresztény teológiában gyökereznek, és így a szöveg továbbra is hordoz egyfajta krisztológiai nézőpontot.¹⁹

A *Nostra aetate* zsinati nyilatkozat nyomán végül ez a változat került a *Missale Romanum* 1970-es kiadásába:

Oremus et pro Iudaeis, ut ad quos prius locutus est Dominus Deus noster, eis tribuat in sui nominis amore et in sui foederis

18 „Imádkozzunk a zsidókért is. A mi Urunk, Istenünk ragyogtassa rájuk arcát, hogy ők is felismerjék mindenek megváltóját, a mi Urunkat, Jézus Krisztust. [Könyörögjünk. Boruljunk térdre. – Álljatok fel.] Mindenható, örök Isten, aki ígéreteidet Ábrahámnak és az ő utódainak adtad: hallgasd meg kegyesen egyházad könyörgését, hogy az Ószövetség választott népe méltó legyen eljutni a megváltás teljességére.”

19 Benjamin LEVEN, The Good Friday Prayer for Jews: A “Borderline Case” of Christian Prayer, *Studia Liturgica* 41 (2011) 78–91 (88).

fidelitate proficere. [Flectamus genua. – Levate.] Omnipotens sempiterna Deus, qui promissiones tuas Abrahae eiusque semini contulisti, Ecclesiae tuae preces clementer exaudi, ut populus collectionis prioris ad redemptionis mereatur plenitudinem pervenire. Per Christum Dominum nostrum.²⁰

Ennek a változatnak a pozitív fogadtatását szépen szemlélteti a Német Katolikus Központi Bizottsága „Zsidók és keresztények” Vita-körének nyilatkozata, amelyet ugyan a 2008-as változtatás kapcsán adtak ki, mégis jól összefoglalja a korábbi könyörgés értékét:

Egyrészt az 1970-es imában, amelyet nagypénteken mondanak a római katolikus egyház rendes szertartásában szinte mindenhol, az egyház egyértelműen kifejezi nagyrabecsülését Izrael, Isten választott népének méltósága iránt, akinek Isten megígérte az ígéretek és a szövetséget, amely soha nem lett és soha nem is lesz visszavonva (vö. Róm 9,4 és 11,29, valamint a II. vatikáni zsinat *Nostra aetate* kezdetű nyilatkozatának 4. pontja). Másrészt az egyház elismeri, hogy az Isten szövetségéhez hű és az ő nevének szeretetében élő zsidók az üdvösség útján járnak. Azt kéri, hogy Isten vezesse Izraelt a beteljesedéshez ezen az úton. Az egyház itt nem beszél arról, hogy a zsidóknak Jézus Krisztus megvállása lenne az üdvösség feltétele, mert bízik abban, hogy az Isten szövetségéhez való hűségük elvezeti a zsidókat az üdvösségükhöz.²¹

20 „Könyörögjünk a zsidó népért is, hogy akikhez előbb szólott a mi Urunk, Istenünk, azoknak adja meg, hogy nevének szeretetében és szövetségének hűségében mind előbbre lépjenek. [Boruljunk térdre! Álljatok fel] Mindenható, örökkévaló Isten, aki ígéreteidet Ábrahámnak és az ő ivadékának adtad, hallgasd meg kegyelmesen egyházad kéréseit, hogy az előszörre választott nép elérkezessen a megváltás teljességére. Mi Urunk, Jézus Krisztus által. Ámen.” *Nagyhét. Segédkönyv és szöveggyűjtemény „A liturgikus év” c. tantárgyhoz*, k. n., Tatabánya 2009, 195.

21 Hanspeter HEINZ, H. C. Henry G. BRANDT, A New Burden on Christian-Jewish Relations. Statement of the Discussion Group 'Jews and Christians' of the Central Committee of German Catholics on the Good Friday Prayer 'for the Jews' in the Extraordinary Rite Version of 2008, *European Judaism* 41.1 (2008) 159–161 (160, ford. Sz. M.).

XVI. Benedek pápa új megfogalmazása (2008)

Benedek pápa 2007. július 7-én közzétett *Summorum pontificium* motu proprio-jaival hatályba lépett a tridenti *Missale Romanum* utolsó, 1962-es revideált (rendkívüli) formája, amelyben megváltoztatta a zsidókért mondott könyörgést. Az alábbi szöveget 2008 húsvétjától kellett használni azokban az esetekben, ahol az 1962-es Római Misekönyvet használják:

Oremus et pro Iudaeis. Ut Deus et Dominus noster illumet corda eorum, ut agnoscant Iesum Christum salvatorem omnium hominum. Oremus. Flectamus genua. Levate. Omnipotens sempiterna Deus, qui vis ut omnes homines salvi fiant et ad agnitionem veritatis veniant, concede propitius, ut plenitudine gentium in Ecclesiam Tuam intrante omnis Israel salvus fiat. Per Christum Dominum nostrum. Amen.²²

A szentatya szerint a Római Misekönyv különböző kiadásai nem mondanak ellent egymásnak. Inkább a liturgia történelmének folyamatos fejlődését és előrehaladását jelképezik. Az előző generációk számára szentnek tartott elemek továbbra is szentnek és nagyszerűnek számítanak, és nem szabad hirtelen betiltani vagy károsnak tekinteni őket.

A könyörgés Pál apostol szövegeire hivatkozik (1Tim 2,1-7; Róm 11,25-27),²³ kifejezve Isten egyetemes üdvözítő akaratát, Jézus Krisztus közvetítő szerepét és azt a hitet, hogy a pogány nemzetek teljességének az egyházba való belépésével egész Izrael eljut az

22 „Imádkozzunk a zsidókért is. A mi Urunk, Istenünk világosítsa meg szívüket, hogy ismerjék fel Jézus Krisztust, minden ember Üdvözítőjét. Mindenható Örök Isten, te, aki azt akarod, hogy minden ember üdvözljön és eljusson az igazság megismerésére, add meg kegyesen, hogy belépve egyházzad népeinek teljességébe, egész Izrael üdvözljön. Krisztus, a mi Urunk által. Amen.”

23 Michael THEOBALD, Zur Paulus-Rezeption in der Karfreitagsförlbitte für die Juden von 2008, in Hubert FRANKEMÖLLE – Josef WOHLMUTH (szerk.), *Das Heil der Anderen. Problemfeld: „Judenmission“*, Herder, Freiburg, 2010, 507–541.

üdvösségre. Vagyis Jézus Krisztus igazságának felismerése mindenkinek üdvösséget hoz.

A könyörgés pozitívumai közé tartozik, hogy ez az első hivatalos katolikus ima, amely „egész Izrael” megváltásáról beszél. Ez nem csak a kereszténység előtti Izraelre, hanem minden idők Izraelére vonatkozik. Ez jelentős előrelépésnek tekinthető a zsidósággal való kapcsolatok tekintetében. A másik pozitívum egyértelműen az utalás a Róm 9–11 fejezeteire, melyek kulcsfontosságúak Pál apostol Izraelről alkotott teológiájának megértéséhez és az Izraellel való kapcsolat újragondolása szempontjából.

Az aggályok is nyilvánvalók. A szöveg mögött meghúzódó teológiai előfeltevések tisztázatlanok. Egy könyörgés nem foglalkozhat a különböző bibliai szövegek közötti kapcsolattal és az azokból levonható teológiai következtetésekkel. Ehelyett egyfajta „szentírás-montázst” alkalmaz, amely megnehezíti az ima valódi üzenetének megértését, és akadályozhatja a zsidósággal folytatott érdemi párbeszédet. Benjamin Leven felveti a kérdést: ha létezik az üdvösség egyetemes elve (vö. 1Tim 2,1-7), mely az igazság felismeréséhez kötődik, akkor miért van szükség különbséget tenni pogányok és zsidók között? Miért kapcsolja össze a pápa a Róm 9–11 rejtélyes részét az 1Tim mondatával az üdvösségről és az igazságról?²⁴ Egy interjúban a szentatya azt állította, hogy a könyörgésnek olyan formát akart adni, amely beleillik a régi liturgia stílusába, de a zsidóságra és a kereszténységre vonatkozó modern ismereteinknek is megfelel.²⁵

Az ima jelentős visszhangot váltott ki. Rávilágított a katolikus–zsidó kapcsolatok érzékeny pontjaira. A vita intenzitása és fókusza országonként változott, de mindenhol felmerült az ima teológiai következményeinek és a zsidósághoz való viszony kérdésének problematikája.²⁶ Míg egyesek a bizalom megrendülését és a zsidóság iránti tisztelet hiányát látták benne, mások megvédték az egyház jogát a

24 LEVEN, The Good Friday Prayer for Jews, 90.

25 Peter SEEWALD, XVI. Benedek. *Egy élet*, 2. (ford. Diós István), Szent István Társulat, Budapest, 2021, 213.

26 Hans Hermann HENRIX, The Controversy Surrounding the 2008 Good Friday Prayer in Europe: The Discussion and its Theological Implications, *Studies in Christian-Jewish Relations* 3 (2008) 1–19.

saját hitének kifejezésére, sőt, párhuzamot vontak a zsinagóga hasonló imáival. Az ima több országban is sértőnek minősült, Ausztriában a zsidó hitközség a hivatalos kapcsolatok felfüggesztésével tiltakozott. Többen visszalépésnek értékelték az új imát, mivel az ellentmond a II. vatikáni zsinat szellemiségének. Ugyanakkor sokan az egyháznak azt az őszinte szándékát látták benne, hogy imádkozzon a zsidóság üdvösségéért.

Konklúzió

A zsidókért mondott nagypénteki könyörgés történelmi vizsgálata feltárja a szavak erejét és a liturgia hitformáló szerepét. A kezdeti ima negatív felhangú kifejezései és a hiányzó gesztusok a zsidósággal szembeni negatív hozzáállást tükrözték. Az *Amici Israel* és a II. vatikáni zsinat erőfeszítései nyomán jelentős változások történtek, elismerték a zsidóság értékét és szövetségét Istennel. Minden egyes változat mögött teológiai munka és az egyház történelmének egy szelete áll. XVI. Benedek pápa 2008-as módosítása azonban új vitákat szült, rámutatva a katolikus–zsidó kapcsolatok összetett és érzékeny voltára, és megosztotta a közvéleményt az ima teológiai jelentőségéről és a zsidósághoz való viszonyról.

A nagypénteki ima története így az egyház teológiai fejlődését és a zsidósággal való kapcsolatának alakulását mutatja be, miközben a szavak és gesztusok együttesen fejezik ki az egyház viszonyát a zsidósághoz. Ez az út a megbékélés felé még nem ért véget, és a folyamatos reflexió a szavakra és gesztusokra elengedhetetlen, hogy a nagypénteki ima valóban a megbékélés és a remény ünnepévé váljon.

Bibliográfia/Bibliography

Magyar-latin Misszále az év minden napjára a Római Misekönyv szerint, Szent István Társulat, Budapest, ²1944.

***, *Nagyhét. Segédkönyv és szöveggyűjtemény „A liturgikus év” c. tantárgyhoz*, k. n., Tatabánya 2009.

BAUMGARTEN, Elisheva, Annual Cycle and Life Cycle, in Robert CHAZAN (szerk.), *The Cambridge History of Judaism, VI: The Middle Ages: The Christian World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018.

BLUMENKRANZ, Bernhard, *Perfidia, Archivum latinitatis medii aevii* 22 (1952).

DE LUBAC, Henri, *Exégèse médiévale. Les quatre sens de l'Écriture*, III, Aubier, Paris, 1961.

FÜLLENBACH, Elias H., Päpstliches Aufhebungsdekret der „Amici Israel“ (25. März 1928), in MIHOK, Brigitte (szerk.), *Handbuch des Antisemitismus. Judenfeindschaft in Geschichte und Gegenwart*, VI: *Publikationen*, Saur, Berlin, 2013, 525–527.

GINIO, Alisa Meyuhas, El concepto de «perfidia judaica» de la época visigoda en la perspectiva castellana del siglo XV, *Helmantica* 46 (1995) 299–312.

HEINZ, Hanspeter, H. C. Henry G. BRANDT, A New Burden on Christian-Jewish Relations. Statement of the Discussion Group 'Jews and Christians' of the Central Committee of German Catholics on the Good Friday Prayer 'for the Jews' in the Extraordinary Rite Version of 2008, *European Judaism* 41.1 (2008) 159–161.

HENRIX, Hans Hermann, The Controversy Surrounding the 2008 Good Friday Prayer in Europe: The Discussion and its Theological Implications, *Studies in Christian-Jewish Relations* 3 (2008) 1–19.

LEVEN, Benjamin, The Good Friday Prayer for Jews: A “Borderline Case” of Christian Prayer, *Studia Liturgica* 41 (2011) 78–91.

LEVINE, Amy-Jill, A nagyhét és a zsidógyűlölet: Hogyan kerüljük el a zsidóellenességet idén húsvétkor?, *BibliaKultúra*, https://bibliakultura.blog.hu/2022/04/14/a_nagyhet_es_a_zsidogyulolelet_hogyan_keruljuk_el_a_zsidóellenességet_iden_husvetkor (2024.08.19.).

- MENOZZI, Daniele, „*Giudaica perfidia*”. *Uno stereotipo antisemita fra liturgia e storia*, Mulino, Bologna, 2014.
- MIKLÓS Gabriella, A zsidó szó nyelvi képe a magyar nyelvben – Zsidónak is szent asszony Mária, in HORVÁTH Zita – SZ. HALÁSZ Dorottya (szerk.), *Zsidók és keresztények az évszázadok sodrában – Interpretációk egy témára*, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2015, 150–158.
- NICOLOTTI, Andrea, *Perfidia iudaica*. Die schwierige Geschichte eines liturgischen Gebets vor und nach Erik Peterson, in CARONELLO, Giancarlo (szerk.), *Erik Peterson. Die theologische Präsenz eines Outsiders*, Duncker & Humblot, Berlin, 2012, 511–554.
- NIRENBERG, David, *Anti-Judaism: The Western Tradition*, W. W. Norton & co, New York, 2013.
- NIRENBERG, David, *Communities of Violence. Persecution of Minorities in the Middle Ages*, Princeton University Press, Cambridge – Oxford, 2015.
- PETERSON, Erik, *Perfidia iudaica*, *Ephemerides liturgicae* 50 (1936).
- RIVAS, Rubén Peretó, Presence of the Jewish People in Medieval Liturgy for Holy Week, *Mayéutica* 37 (2011) 285–294.
- RUTISHAUSER, Christian M., The 1947 Seelisberg Conference: The Foundation of the Jewish-Christian Dialogue, *Studies in Christian-Jewish Relations* 2 (2007) 34–53.
- SEEWALD, Peter, *XVI. Benedek. Egy élet*, 2. (ford. Diós István), Szent István Társulat, Budapest, 2021.
- THEOBALD, Michael, Zur Paulus-Rezeption in der Karfreitagsfürbitte für die Juden von 2008, in Hubert FRANKEMÖLLE, Josef WOHLMUTH (szerk.), *Das Heil der Anderen. Problemfeld: „Judenmission”*, Herder, Freiburg, 2010, 507–541.
- WOLF, Hubert, „Pro perfidis Judaeis”. Die „Amici Israel” und ihr Antrag auf eine Reform der Karfreitagsfürbitte für die Juden (1928). Oder: Bemerkungen zum Thema katholische Kirche und Antisemitismus, *Historische Zeitschrift* 279 (2004) 611–658.